

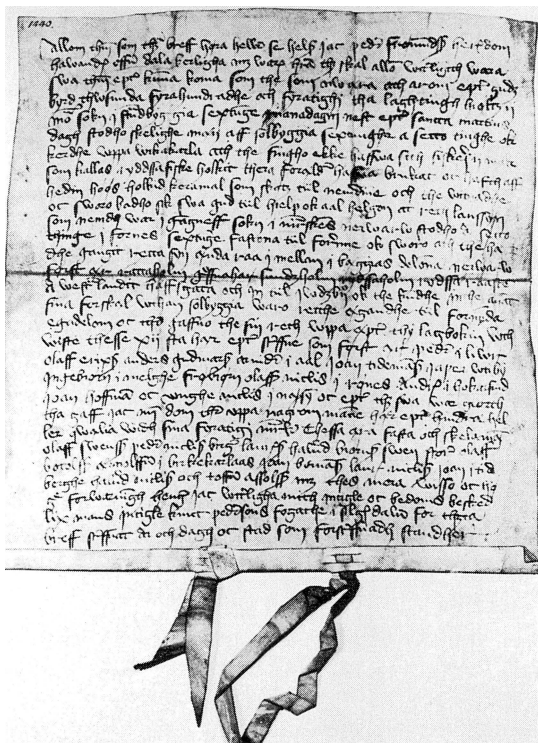
Medeltida skrivkonst

De första skriftliga källorna om Sveriges folk och historia är de runslingor som finns på runstenar. Runtecknen är de germanska folkens första bokstavsskrift. Troligen uppkom de någonstans i de sydöstra delarna av Europa något århundrade efter Kristi födelse i de gotiska eller germanska folkgrupper som invandrade från öster eller sydost. Runskriften spred sig sedan snabbt över hela Europa. Det finns ca 3 500 runstenar i Sverige, varav ca 1 000 i Uppland. Texten på dessa stenar är ofta de efterlevandes hyllning till någon stor krigare som stupat i strid. I Dalarna har ännu ingen runsten hittats, vilket kan tyckas märkligt, men kanske kommer någon sådan i dagen även här. Solleröns vikingar har säkert också använt sig av runskrift, men deras skrivarmöda har skett på förgängligt material och är borta för länge sen. Eftersom de runskrifter som finns bevarade är inhuggna på stenar har det funnits en spridd uppfattning att runor från början var utformade för att huggas i sten. Detta är säkert ett felaktigt antagande. Runor skurna i trä var säkert det dominerande, men trä är ju ett snabbt ruttnande material. Där har säkert mycket kunskap om vår historia gått förlorad. Under 800-talet ändrades det gamla 24-typiga runalfabetet till en 16-typig variant.

Under vikingatiden kom munkar utsända av den katolska kyrkan för att sprida den kristna läran i Norden. De rapporter som dessa munkar skrev till sina överordnade var skrivna på pergament, alltså skinn som var särskilt berett för ändamålet. Språket var latin. Så småningom kom

också skrivkonsten att användas i det svenska samhället, främst då inom kyrkan och rättsväsendet, men fortfarande var latinet det dominerande språket. Det språk som fanns i Sverige vid denna tid var enbart ett tal-språk, med många lokala varianter. Något enhetligt svenskt språk fanns alltså inte. Från 12- och 1300-talen finns dock enstaka handlingar som är skrivna på gammal svenska.

Den första Solleröbo som finns namngiven i skrift kan möjligen vara den Herlinger som finns omnämnd i ett dombrev från år 1325. Han står som Solds representant bland tolvmännen, alltså det som nu heter nämndemän. Tinget behandlade en tvist om en skogstrakt någonstans öster om Siljan. De tvistande var Olaff och Hallander i Lexand sokn samt Hal och Biörn och Iöns i Orissa sokn. Tinget tilldömde Lexand-karlarna och deras arvingar skogen till ewerdeliga ego.

Dombrevet från 1440 som finns i Sollerö kyrkoarkiv.

Det finns exempel, ända in i vår tid, att flera hundra år gamla dokument har använts som bevis material i rättstvister och även i många fall påverkat domslutet. Gamla handlingar har t ex kommit till användning i tvister mellan domänverket och privatpersoner om äganderätten till skogsmark.

Sollerö församling äger ett unikt dokument från år 1440. Detta är skrivet på gammal svenska och på pergament. Det behandlar en tvist mellan Solleröbor och Vikabor om fisket i Ryssån.

Papper som skrivunderlag fanns knappast i Sverige före år 1500. I mitten av detta århundrade började en viss tilverkning att komma igång, men varken behovet eller tillverkningsstakten var särskilt hög till att börja med. Detta papper tillverkades av lump, alltså gamla kläder och annat textilmaterial. Denna lump revs och finfördelades för att sedan blandas

93.

1440 d. 14 November.

Mora.

Haradsbödingen Peder Frömmandssons Dombref, angående Sollerö- och Wika-boernes i Mora Socken ömsesidiga fiskerättighet i Silpan.

Monsk. Orig.

Allom them som thetta breff höra heller se helsar iac peder frömmandsson heredsdomhawandes offner dala kerligha mz wares herra thet skal allom witerligithi wara swa them epter kunna koma som the som nw ara ath aron epter gudz lyrd thusunda fyrahundradhe och fyratighi tha laghtinghi higtz ij mora sokn j strandbyggia sextunge manadagin nest epter saneta martins dagh stodho skelighe men aff solbyggia sextunge a setto tinghe ok kordhe wppa wikakarla ath the tingho ekki halfwa sith fiskerj ij mak som kallaz ryddsa fiske holkit thera foreldra halfna brukat oc halfh aff hedu hogs holkid keramal som skötz til nemdliue och the witnadhe oc sworo ladhö sik swa gud til hielp ok aal helgon at ret lannsyn som nemdh war j gangneff sokn j marskens nerwaru stodho a setto thinge j fornes sextunge fastona til forenne ok sworo ath the hadhe gangit retta syn enda raa j mellan j haggias delenna nerwaru först ar rattaholm grevfuadar sundzholm rydsaholm rydsaa raasteu a westra landit haffsgata och ju til jwdzbyn ok the kundhe jothle annat fima for skal wthan solbyggia waro retthe agandhe til fornemma egadelom oc tho gaffno the sin reth wppa epter thy lagbokin wth wiste thesse XI stä hare epter sereline som först ar peder j liwr olaff erisson anders gudmarsson artidler jaal joan tidemansson pper wti by juelögirn j melghe frögilgrn olaffson niclis j rones Anders j bokarsrud joan hofman oc wughe niclis j nasy oc epter thet swa war giorth tha gaff iac njo don ther yppa nagrom manne her epter hindra heller qwalia widh sina fyratigj marker Thessa ara fasta och skelaman olaff swensson peder nielson birger laurensson behuud bigrson swen store olafi hotalfson arnolffner j birkekarlaas joan bonanson laurens nielson joan j tidberghie halnerd nielson och teffner asstlsson mz thed mera visso oc higer forwarninghi henger iac witerligha mith juelghe oc hedoms beskedlix mans juelghe lant pederssons figathe j silx daleu for thetta breff scriitnat Ar och dag oc stad som forskrifftaith standher.

Af första sigillet finnes blott ett fragment. Det andra är brutt i 3 stycken hvarj på sin plats: KUV OR. Bägge hänga på pergamentsremsa.

(Efter originalt, som är Sollerö Församlingens bevis tillhörigt.)

Tolkning från 1840-talet.

med vatten och något bindemedel och sedan formas till ark. Efter torkning och andra processer hade man ett papper som var användbart som skrivunderlag. Grycksbo pappersbruk blev senare en stor tillverkare av detta papper, naturligtvis efter många förbättringar av den första hantverksmässiga tillverkningen. Grycksbo har nyligen återupptagit en gammal hantverksmässig tillverkning av finare skrivpapper. Man avser att använda detta papper till finare trycksaker för jubileer och liknande, men även i den grafiska industrin. STORA AB gjorde t ex en trycksak till sitt 700-årsjubileum på detta papper. Papperet tillverkas av lin eller bomull.

Man skrev med vingpennor som spetsades på lämpligt sätt. Det talas om gåspennor, men gäss fanns väl knappast här. En import från sydligare nejder är väl inte utesluten, om nu inte våra stora skogsfåglars vingpennor var användbara. Vid mitten av 1700-talet kom de första stålpenorna i marknaden. Dessa kom från Tyskland., men någon allvarlig konkurrent till gåspennorna blev de inte förrän i början av 1800-talet när man kom på att förse pennorna med en skåra i spetsen. Detta gjorde att bläcket flöt jämnare.

Bläck finns det många gamla recept på. Munkarna var, som i många andra sammanhang, framstående även på detta område. Sot uppslammat i vatten eller lim var vanligt. Ett avkok av galläpplen med tillsats av järnvitriol och en indigolösning gav ett mycket beständigt bläck. Växtsafter ingick i många mer eller mindre hemliga recept. I Sverige startades fabriksmässig tillverkning av bläck år 1868 av Barnängens tekniska fabrik i Jönköping.

Under 16- och 1700-talen blev mycket av de äldre handlingarna bokstavligt bortskjutna. Sverige förde många krig under denna period och gammalt skrivmaterial var ett idealiskt material som förladdning i dåtidens musköter och kanoner. Krigsherrarna tog det som de ansåg sig behöva av gamla handlingar från kyrkor och offentliga institutioner. Någon tanke på att gamla dokument skulle sparas till eftervärlden fanns tydligen inte, då lika litet som det finns idag på vissa håll.

Erik Pettersson